

Discussie

Het gebeurde in Rotterdam, Hilversum en Drimmelen

*Marcel Boogers
en Rodney Weterings*

Dr. M. Boogers is als universitair docent en drs. R. Weterings als onderzoeker verbonden aan het Centrum voor Recht, Bestuur en Informatisering van de Katholieke Universiteit Brabant.

Een electorale revolutie, dat was het op 15 mei. Volgens sommigen begon die kort daarvoor in Rotterdam, waar Leefbaar Rotterdam onder leiding van Pim Fortuyn bij de raadsverkiezingen een eclatante verkiezingszege boekte. Anderen zoeken de oorsprong van de democratische omwentelingen in 1994 bij de succesvolle politieke entree van Leefbaar Utrecht en Leefbaar Hilversum. Het idee om Leefbaar Nederland op te richten, die Pim Fortuyn zijn eerste politieke zendtijd gaf, werd immers hier geboren. Het verband tussen de verkiezingswinst van de LPF en lokale politieke ontwikkelingen is dus gemakkelijk gelegd. Dit zijn lokale politieke ontwikkelingen die zich niet tot Utrecht, Hilversum en Rotterdam beperkten.

Sinds de raadsverkiezingen van 1990 maken lokale politieke partijen een opmerkelijke groei door. De gevestigde landelijke politieke partijen reageerden hierop door lokale partijen te negeren, te diskwalificeren en te ridiculiseren. Het woord demoniseren bestond toen nog niet, maar voor het overige is er een grote overeenkomst met de manier waarop Leefbaar Nederland en de LPF later door gevestigde partijen tegemoet werden getreden. Lokale partijen zouden de benodigde professionaliteit missen,

cliëntelistisch met groepsbelangen omgaan en populistisch inspelen op 'onderbuikgevoelens'. Voor de kiezer bleek dit negatieve oordeel eerder een aanbeveling: lokale politieke partijen zijn in de Nederlandse gemeentepolitiek momenteel de grootste 'politieke partij'.

De opkomst van lokale politieke partijen is verbonden met een aantal samenhangende politieke ontwikkelingen, die ook voor de landelijke politiek van betekenis zijn. De eerste trend is het functieverlies van politieke partijen (Dalton en Wattenberg 2000). Een van de laatste functies waaraan politieke partijen hun bestaansrecht ontlene – de selectie en kandidaatstelling van volksvertegenwoordigers – wordt in toenemende mate overgenomen door tamelijk los georganiseerde plaatselijke groeperingen of personen, die in niets lijken op een politieke partij. Zo wist de eenmanslijst Harrie Bakker bij de laatste raadsverkiezingen in Drimmelen als nieuwkomer, zonder politieke partij en zonder politiek programma, meteen genoeg stemmen te behalen om in zijn eentje twee zetels op te kunnen eisen. En zo zijn er nog talrijke andere voorbeelden. Wie de politiek in wil, kan kennelijk best zonder politieke partij. Het beste bewijs hiervoor leverde Pim

Fortuyn, wiens electorale opmars zich voor een belangrijk deel buiten de politieke partijen om voltrok.

Een tweede trend die hiermee samenhangt, is het vervagen van de traditionele politieke scheidslijnen waarop de meeste politieke partijen zich profileren. De twee Paarse kabinetten waren daarvan een uitdrukking, net zoals de vele 'regenboogcoalities' in nogal wat gemeente- en provinciebesturen. Het is voor politieke partijen erg moeilijk gebleken om nog geloofwaardig met elkaar van mening te verschillen. Tijdens de verzuiling bleek dit gebrek aan geloofwaardigheid in het katholieke deel van het land een belangrijke voedingsbodem voor het ontstaan van lokale politieke partijen. Omdat iedereen katholiek was, speelden tegenstellingen tussen de zuilen in de lokale politieke geen enkele rol, waardoor zuiver plaatselijke tegenstellingen tussen dorpskernen, wijken, maatschappelijke standen of families de boventoon voerden. Een veelkleurig geheel van lokale partijen dat zich profileerde op wijk-, dorps-, boeren- of andere belangen was het gevolg (Boogers en Keizers 1993; Kuiper 1994). Zonder expliciet ernaar te verwijzen, plaatsen de huidige lokale politieke partijen zich graag in deze traditie. Traditionele politieke tegenstellingen zouden zo hun betekenis hebben verloren, waardoor kiezers hun stem steeds vaker zouden laten bepalen door zuiver plaatselijke onderwerpen en de wijze waarop lokale politieke partijen zich hierop profileren.

Kiezersonderzoek laat echter zien dat dit maar ten dele waar is. Hoewel de electorale opmars van lokale politieke partijen anders doet vermoeden, staan lokale verkiezingen staan nog steeds sterk in het teken van de landelijke politiek (Van Tilburg 1990; Boogers en Weterings 2000). Van een sterke lokalisering van de gemeenteraadsverkiezingen is door de electorale opkomst van de lokale's dus geen sprake. De voornaamste reden om op een lokale politieke partij te stemmen is namelijk de afkeer van de grote landelijke politieke partijen.

Daarmee komen we op de derde politieke trend: de opkomst van een nieuwe politieke tegenstelling tussen insiders en outsiders, tussen establishment en anti-establishment. Behalve de electorale groei van lokale politieke partijen, is de opkomst van allerlei radicale en minder radicale 'tegenpartijen' (zoals de bijvoorbeeld de SP) daar een uitdrukking van. Stemmen is straffen geworden: 'voting the ras-

cals out'. De verkiezingswinst van het CDA en de LPF is ook goed in deze termen te duiden. Niet het vertrouwen in Balkenende en het CDA of de 'Pim people' gaf de doorslag in de overwegingen van de kiezer, maar het wantrouwen tegenover de zittende regeringspartijen. De moord op Fortuyn heeft dit gevoel versterkt.

De laatste trend is de toegenomen personalisering van de politiek en daarmee samenhangend de grotere aandacht voor de stijl van de politicus. Lokale politieke partijen zijn van oudsher vaak gegroepeerd rond enkele populaire 'local leaders' die meestal sterk geworteld zijn in het plaatselijke verenigings- of bedrijfsleven. Dat uit zich onder meer in een hoog percentage voorkeurstemmen op kandidaten van lokale partijen. Hun electorale aantrekkingskracht is meestal niet gebaseerd op hun inhoudelijke keuzes of standpunten, maar veel meer op het beeld dat de kiezer van hen heeft. Een beeld dat vooral betrekking heeft op politieke stijl: de manier waarop zij problemen benaderen, hun eerste reflexen bij onverwachte situaties en de relaties tot wie zij zich dan het eerste wenden. In de landelijke politiek wordt de stijl en het imago van de politicus steeds belangrijker gevonden. Zo kennen we inmiddels het Terlouw-effect, het Van Mierlo-effect, het Van Agt- Lubbers- en Kok-effect en niet in de laatste plaats het Fortuyn-effect. Terecht of niet, feit is dat lijsttrekkers bij iedere verkiezingscampagne een grotere rol krijgen toebedeeld. Op de pvda-verkiezingsaffiches was deze keer alleen het hoofd van Melkert te zien, en ook de andere campagnes – die van Pim Fortuyn voorop – waren sterk op de lijsttrekker gericht.

De toegenomen aandacht voor politieke stijl en imago heeft slechts voor een deel te maken met de wetten en regels van de tv-democratie. Veel belangrijker is de veranderde plaats en positie van 'de' politiek. In de huidige netwerksamenleving heeft politiek steeds minder betrekking op het nemen van richtinggevende strategische besluiten voor de samenleving als geheel (Castells 2000). In plaats daarvan gaat het meer en meer om het nemen van verantwoordelijkheid voor het verloop en de uitkomsten van een besluitvormingsproces. Politici die 'het verschil' maken doen dat niet met partijpolitieke standpunten ideologieën, maar met de maatschappelijke netwerken waarin zij geworteld zijn en de manier waarop zij nadenken over de gewenste

verhouding tussen overheid en samenleving (Tops en Zouridis 2002).

Voor het eerst is in een verkiezingsuitslag tot uitdrukking gekomen hoe sterk het gezag en de positie van oude instituties zoals politieke partijen, de vertegenwoordigende democratie en verkiezingen zijn geërodeerd. Het is daarom opmerkelijk hoe in de over elkaar heen buitelandse beschouwingen, analyses en politieke commentaren de discussie over het bestaansrecht en het functioneren van juist deze instituties nauwelijks wordt gevoerd. Er wordt bij-

voorbeeld niet nagedacht over de mogelijkheid van een vitale democratie zonder politieke partijen, representatie en verkiezingen (Burnheim 1985; Martin 1996). De electorale revolutie(s) van 6 maart en 15 mei zijn zeker geen uitdrukking van een 'maatschappelijk omwenteling'. Het functieverlies van politieke partijen, ontideologisering, het ontstaan van een nieuwe politieke scheidslijn tussen insiders en outsiders en de toegenomen personalisering van de politiek zijn trends die zich jaren geleden al manifesteerden met de opkomst van lokale partijen.

Literatuur

Boogers, M. en R. Keizers, 1993, *Een verdeelde eenheid: Lokale politiek in Sittard tussen 1900 en 1991*. Margraten: Margraten magazine.
 Boogers, M.J.G.J.A. en Weterings, R., 2000, 'Brabantse raadsverkiezingen als laboratorium: Bespiegelingen naar aanleiding van kiezersonderzoek bij vijf Brabantse gemeenteraadsverkiezingen.' In: G. Voerman en A.P.M. Lucardie (red.), *Jaarboek Documentatiecentrum Politieke Partijen 1999*. Groningen: DNPP, 175-190.
 Burnheim, J., 1985, *Is democracy possible? The alternative to electoral politics*. Polity Press.

Castells, M., 2000, *The rise of the network society*. Oxford: Blackwell.
 Dalton, R.J., and M.P. Wattenberg, 2000, *Parties without partisans: Political changes in advanced industrial democracies*. Oxford: Oxford University Press
 Kuiper, W., 1994, *Lokaal en landelijk in Limburg: Veranderingen in de Limburgse lokale politiek*. Maastricht: UFM.
 Martin, B., 1996, 'Democracy without elections.' *Social Anarchism*, 21, 1995-1996, 18-51.
 Tops, P.W. en S. Zouridis, 2002, *De binnenkant van politiek*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas.